

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

В.Г. Куликова

Київський національний лінгвістичний університет

Переклад здавна привертая увагу письменників, учених і викликав різноманітні думки, ідеї, які виливалися згодом у загальні перекладацькі концепції. Сьогодні – в період небувалого розширення масштабів перекладацької діяльності – не тільки з новою силою загострився інтерес до неї, але й з'явилася усвідомлена необхідність науково систематизувати та узагальнити результати величезного практичного досвіду, накопиченого в галузі перекладу як типу комунікації.

Ще донедавна в теорії перекладу переважали мікролінгвістичні концепції, в основу яких покладені припущення, що перекладацька еквівалентність досягається структурно-формальними та функціональними відповідностями між текстом-оригіналом та перекладом. Останніми роками мікролінгвістичним концепціям усе наполегливіше протиставляються макролінгвістичні (комунікативні) концепції, які враховують взаємодію мовних і немовних факторів у процесі перекладу, зокрема соціальні аспекти цього виду діяльності.

Звернімося до постулатів Е.Ніда, який відокремлює чотири підходи до перекладу: філологічний, лінгвістичний, комунікативний та соціосеміотичний (Ванников 1987:141). Філологічний підхід зосереджується на протиставленні буквального та вільного перекладів. У центрі уваги лінгвістичного перекладу – співвідношення між двома мовами на лексичному та синтаксичному рівнях. Третій підхід до перекладу ґрунтується на теорії комунікації й зосереджує увагу на учасниках комунікації та умовах її перебігу. Проте, як зазначає сам Ніда, можливості цього підходу обмежені, оскільки не враховують соціальні умови комунікації, міжособистісні відносини між комунікантами. У зв'язку з цим Ніда вважає найбільш доцільним соціосемантичний підхід.

На нашу думку, слід об'єднати два останні підходи в комунікативно-прагматичний. Саме комунікативно-прагматичний напрям базується на урахуванні соціальних, міжособистісних, індивідуально-психологічних характеристик учасників комунікативного акту в конкретних умовах його перебігу. Комунікативно-прагматичний підхід до перекладу, до науки про переклад у цілому розглядає переклад як людську мовленнєву діяльність, в якій задіяні як мовні, так і позамовні фактори комунікації. Адже слід визнати, що мовленнєва діяльність і, зокрема, переклад не піддаються вичерпному науковому дослідженню без урахування саме позамовних умов перебігу цієї діяльності.

Становлення та розвиток комунікативної лінгвістики, перенесення акценту на дослідження структурних особливостей мови та її функціонування вимальовує та уточнює параметри теорії перекладу, її понятійний апарат.

Завдання теорії перекладу і перекладача, зокрема, полягає у виявленні та аналізі мовних та позамовних факторів, які допомагають досягти еквівалентності перекладу. І саме невід'ємним ланцюжком у цьому є прагматична еквівалентність тексту-оригіналу й тексту-перекладу.

Кінцева мета перекладу – рівнозначний вплив текстів на своїх адресатів – стає можливою за умов урахування сукупності факторів комунікативно-мовленнєвої ситуації, культурологічних аспектів й, наголовніше, збереження комунікативно-прагматичної інтенції мовця оригіналу.

Нерідко перекладач задля досягнення кінцевої мети вдається до прагматичної адаптації, прагматичної “правки” перекладу, до змін, які він вносить до тексту перекладу, аби досягти необхідної реакції (розумової, емоційної, фізичної тощо) з боку адресата. Це можуть бути заміни й навіть пропуски деяких елементів речення або, навпаки, доповнення речення додатковими, не існуючими в тексті-оригіналі структурно-семантичними елементами.

Для ілюстрації зазначеного скористаємося художнім текстом-оригіналом (Robert Merle. *Un animal doué de raison*) та його перекладом (Роберт Мерль. *Тварина, обдарована розумом*).

- *Tais-toi donc, veux-tu, dit Lisbeth, je commence à en avoir plein le dos, de vos petites histoires de mammifères, ça ne m'intéresse en aucune façon* (R.Merle:164).

Інтерогативна кінцівка “*veux-tu*” надає висловлюванню досить категоричного значення: передає обурення, дратівливість мовця. Однак у тексті-перекладі дратівливість мовця реалізується у семантиці слів автора:

- *Прошу тебе, замовкни, - гримнула Лізбета, - мені починають набридати ваші тваринні стосунки. Вони мене зовсім не цікавлять* (Р.Мерль:123).

Адресат (слухач, читач) тексту-перекладу “претендує на отримання не лише сумарного регулятивного впливу, але й, по можливості, детальнішої інформації про зміст та структуру авторської інтенції” (Панченко, Олейник 1997:51), про що й повинен подбати перекладач.

Відомо, що зміст може мати в собі багато “прагматичних прочитань” (Почепцов 1987:10). Аналіз комунікативної ситуації в різних фрагментах тексту дозволяє перекладачеві вірно інтерпретувати комунікативно-прагматичну інтенцію мовця, виражену однаковими мовними засобами. Так, вживання дієслова «*vouloir*» в питальних за формою конструкціях набуває відтінків люб'язності, ввічливості, тактовності й передає авторську інтенцію мовця запросити співрозмовника до прогулянки, розмови:

- *Michael, voulez-vous faire quelques pas avec moi sur la route?* (R.Merle:140).

У тексті-перекладі авторська інтенція відповідно передається заперечно-питальними конструкціями, які властиві українській мові для висловлювання мовленнєвих актів прохання, запрошення:

- *Майкле, чи не бажаєте зробити прогулянку зі мною?* (Р.Мерль:104).

В іншому випадку вживання питальної конструкції з дієсловом «vouloir» зумовлено нормами етикету в умовах офіційного спілкування, аналіз комунікативної ситуації допомагає вірно інтерпретувати умови перебігу комунікації і визначити інтенцію автора.

Дія відбувається у кабінеті професора Лоррімера:

- *Est-il exact que le dauphin se dirige parfaitement dans l'eau sans aucune visibilité?*

- *Je l'ai entendu dire.*

Il y eut un silence. Le salaud, pensa C. Il l'a entendu dire!...

- *Dernière question, dit C. Le dauphin peut-il vraiment s'appivoiser?*

- *Ça dépend de ce que vous entendez par apprivoiser, dit Adams.*

- *Eh bien, par exemple, si son dresseur le lâchait en mer libre et au bout de quelques minutes, le rappela-t-il?*

- *A ma connaissance, dit Lorrimer, l'expérience n'a pas encore été tentée. Il se leva.*

- *Voulez-vous m'excuser, Mr. C, mais j'ai maintenant une réunion et je suis déjà en retard* (R.Merle:50).

Французьке “*Voulez-vous m'excuser*”, яке дослівно означає “*Не хотіли б ви мені вибачити*”, перекладається дуже сухо й лаконічно “*Вибачаюся*”, що й підкреслює відношення професора Лоррімера до свого співрозмовника, а саме: холодність і небажання більше розмовляти:

- *Chi правда, що дельфін чудово орієнтується у воді навіть навпомацки?*

- *Я чув і таке.*

Знову тиша.

“Мерзотник, - майнуло у Сі, - він чув і таке!”

- *Останнє запитання. Чи справді можна приручити дельфіна?*

- *Як ви розумієте це приручення?*

- *Ось, наприклад, коли дресировальник випустить дельфіна у море, а відтак за кілька хвилин покличе його, чи повернеться той?*

- *Наскільки я знаю, - мовив Лоррімер, - такої спроби ще не робилося.*

Він підвіся:

- *Вибачаюся, містере Сі, зараз у мене збори, я вже запізнююся* (Р.Мерль:31).

Вирішальним фактором формування висловлювання є інтенція мовця. Оскільки мовленнєвий акт передбачає наявність як мінімум двох учасників комунікації, а саме мовця та адресата, то безсумнівним є той факт, що прагматичне значення конкретного висловлювання, яке встановлює зв'язок між мовцем та адресатом (Tcherednitchenko 1978:33), зумовлюється не лише інтенцією мовця, але й сприйняттям та розумінням слухачем змісту повідомленої інформації. Так, незалежно від мовного наповнення, прохання в умовах соціальних відмінностей між мовцем та слухачем сприймається адресатом як наказ чи вимога, від виконання яких він не може відмовитися в силу свого підлеглого статусу. Тому неправомірним є, на нашу думку, такий переклад тексту-оригіналу:

- *A la maison, William, s'il vous plaît, dit Mrs. Jameson avec la politesse pincée qu'elle utilisait pour parler à son chauffeur (Dorothy, voyez-vous, mes domestiques m'adorent, je n'oublie jamais leur anniversaire et je leur parle toujours poliment)* (R.Merle:19).

- *Будь ласка, додому, Уільяме, - попрохала місіс Джеймсон з награною чемністю, з якою завжди зверталася до шофера – (Бачите, Дороти, наймити поважають мене, бо я ніколи не забуваю про їхні дні народження й гречно розмовляю з ними)* (Р.Мерль:7).

Ми вважаємо, що в тексті-оригіналі мовець удається до наказу, хоча й вживає мовні засоби ввічливості, “награної чемності”. Варто б було у тексті-перекладі замість слова “попрохала” вжити слово “сказала”, яке й використовується в оригіналі. Адже йдеться про мовленнєвий акт наказу. Навіть ввічливий, чемний тон господині не знімає з адресата обов'язкового виконання дії. І, отже, саме остаточне значення висловлювання визначається тим, як його сприймає й реалізує адресат.

Отже, комунікативно-прагматичний підхід до перекладу акцентує увагу як на авторській інтенції, так і на адресаті тексту. Одним із найголовніших етапів перекладу є прагматичний аналіз речення і комунікативної ситуації в цілому. Аналіз умов комунікації, соціально-рольової характеристики комунікантів, їх взаємовідносин та загальної пресупозиції, вивчення змісту ситуації оригіналу, її адекватна інтерпретація зумовлюють збереження в ході перекладу інтенції мовця, реалізацію перлокутивного ефекту. Усе це є необхідними кроками на шляху досягнення еквівалентності перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ванников Ю.В. Важный шаг в развитии теории перевода // Тетради переводчика. – М.: Высшая школа, 1987. – №22. – С. 141-155.
2. Мерль Р. Тварина, обдарована розумом. – К.: Радянський письменник, 1971.
3. Панченко И., Олейник И. О трех уровнях переводческой эквивалентности в художественном тексте // Тези доповідей міжнародн. конф. “Переклад на межі XXI століття: історія, теорія, методологія”. – Київ, 1997. – С. 50-52.
4. Почепцов Г.Г. /мл./ Коммуникативные аспекты семантики. - К.: Вища школа, 1987.
5. Merle R. Un animal doué de raison. - К.: Dnipro, 1977.
6. Tcherednitchenko A.I. Les problèmes lexico-sémantiques et pragmatiques de la traduction du français. - Kiev: Vyča chkola, 1978.

Надійшла до редколегії 18 березня 2003р.